

Kryzys i konflikt: o genezie Italian Theory

Mikołaj Ratajczak

—
Instytut Filozofii i Socjologii,
Polska Akademia Nauk

Artykuł został napisany w ramach projektu sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2014/15/N/HS1/02431.

Od początku lat 90. XX wieku w anglojęzycznym, a więc hegemonicznym obiegu intelektualnym zaczyna wzbierać fala tłumaczeń, antologii i opracowań, które ugruntowały pozycję współczesnych włoskich filozofów i filozofek, czy szerzej – teoretyków i teoretyczek społecznych – jako śmiałych i oryginalnych komentatorów obecnych postaci polityki i relacji władzy. Recepcja współczesnej włoskiej filozofii politycznej na dobre rozpoczęła się jednak dopiero na przełomie tysiącleci. Rok 1998 przyniósł tłumaczenie głośnej książki Giorgia Agambena *Homo sacer*; dwa lata później Michael Hardt i Antonio Negri opublikowali swoje słynne *Imperium*; na przestrzeni kolejnych dwóch dekad światło dzienne ujrzały angielskie wydania książek między innymi Roberta Esposito, Paola Virna, Christiana Marazziego i Silvii Federici, a także kolejne tomy pisane przez amerykańsko-włoski duet Hardta i Negriego. Zwłaszcza wspólna twórczość tych ostatnich była istotna dla ugruntowywania pozycji współczesnej włoskiej filozofii politycznej w polu globalnej akademii. Obaj autorzy przybliżali bowiem globalnej czytelnicy problemy i tematy dyskusyjne wcześniej we Włoszech, wpisując pojęcia wywodzące się między innymi z włoskiego postoperaizmu w szerszy kontekst krytycznych teorii społecznych.

Role głównego propagatora tezy o istnieniu odrębnego, specyficznego charakteru współczesnej włoskiej filozofii politycznej przyjął na przestrzeni ostatnich parunastu lat Roberto Esposito. Sam też najczęściej posługuje się terminem „myśl włoska” (*pensiero italiano*), odróżniając ją w ten sposób od „niemieckiej filozofii” i „francuskiej teorii” [*German Philosophy*]. Przez długi czas nie ustawał również w organizacyjnych i instytucjonalnych wysiłkach, by młodszy włoscy filozofowie i filozofki byli w stanie wykorzystać tę wyjątkową sytuację rosnącej popularności włoskiej filozofii na świecie, a także by zagraniczni badacze i badaczki zainteresowani „włoską myślą” mieli jak najlepsze warunki do poszerzania wiedzy na temat stanu dyskusji we Włoszech..

Burzliwa historia powojennych Włoch, pełna konfliktów, w których spory o charakterze filozoficznym odgrywały nierzadko istotną rolę, spowodowała, że wielu włoskich teoretyków i teoretyczek

pracowało bądź wciąż jeszcze pracuje poza Półwyspem Apenińskim. Dotyczy to z jednej strony starszego pokolenia dysydentów politycznych, których wielu zostało na przełomie lat 70. i 80. oskarżonych o terroryzm i działalność przeciwko państwu włoskiemu w ramach dokonującej się we Włoszech kontrewolucji po tak zwanych latach ołowiu. Termin ten odnosi się do okresu intensywnych buntów społecznych oraz aktów czerwonego i brunatnego terroryzmu trwających od drugiej połowy lat 60. aż do końca lat 70., a według niektórych interpretacji jeszcze dłużej. Uciekający z półwyspu aktywiści i intelektualiści mogli ubiegać się o azyl polityczny we Francji w ramach tak zwanej doktryny Mitteranda z 1985 roku, zgodnie z którą osoby ścigane za lewicowy terroryzm, ale które same aktywnie nie popełniły aktów „krwawego terroryzmu”, nie były poddawane ekstradycji do Włoch.

Z drugiej zaś strony podobny los przymusowej emigracji stał się też nierzadko udziałem młodszego pokolenia. Fakt, że w niezwykle krótkim czasie powstało pojęcie „Italian Theory”, wzorowane oczywiście na funkcjonującym od pewnego już czasu terminie „French Theory”, pokazuje, że intensywny rozwój współczesnej włoskiej filozofii politycznej w ostatnich latach był praktycznie od samego początku procesem globalnym, angażującym badaczy i badaczki również spoza włoskiej akademii. „Włoska teoria”, choć wywodząca się ze specyficznego doświadczenia i historyczno-społecznych uwarunkowań kultury filozoficznej i politycznej Półwyspu Apenińskiego, była od samego początku prądem intelektualnym. Zmiana na: otwartym na swoje „zewnętrzne” [*Da fuori*], rozwijanym we współpracy z ośrodkami i grupami działającymi poza Włochami [Minca], w przeciwieństwie właśnie do „francuskiej teorii”, która takową stała się dopiero po tym, jak rozwijana bardzo mocno we francuskim kontekście myśl została przechwycona i przetrawiona przez amerykańską akademię, po czym wróciła na kontynent europejski wyprana nie tylko z wielu teoretycznych stawek, ale także z różnych aspektów politycznego radykalizmu [Cusset].

Sam termin „Italian Theory” nie jest bezkrytycznie przyjmowany przez włoskich teoretyków i teoretyczki [zob. np. Pasquinelli], czasami określane

jako wyłącznie „tymczasowy” albo „prowizoryczny” [Gentili et al. 1-7], a niekiedy wręcz odrzucany przez bardziej zaangażowane politycznie osoby z powodu wpisywania dyskursu włoskiej filozofii politycznej w czysto akademicki horyzont. Reagując na rosnącą popularność „włoskiej myśli” w międzynarodowym obiegu akademickim, Antonio Negri już w 2005 roku zareagował krótkim pamfletem *La differenza italiana* (Różnica włoska), w którym twierdził, że w przypadku powojennych Włoch można mówić w zasadzie tylko o dwóch postaciach, które rozwijały filozofię godną tego miana, czyli jako praktykę wyznaczającą kierunek myślenia i orientację we wspólnym świecie. Te dwie postacie, kontynuujące na swój własny sposób kierunek wyznaczony filozofii przez Antonia Gramsciego, to według Negriego Mario Tronti, jeden z twórców operaizmu, oraz Luisa Murano, jedna z najważniejszych przedstawicielek radykalnego włoskiego feminizmu różnicy. Tronti koncentrujący się (przynajmniej w swoim operaistycznym okresie) na problemie wyzysku człowieka przez człowieka i Murano podejmująca w swoich pracach kwestię wyzysku kobiet przez mężczyzn – to jedyne postacie, pisał Negri, które zaproponowały naprawę oryginalną i specyficzną „włoską” perspektywę teoretyczną. Tezy Negriego co do „włoskiej różnicy” należy moim zdaniem traktować nie literalnie, ale jako swego rodzaju regulatywną przestrożę, by we włoskiej filozofii politycznej zawsze doszukiwać się aktywnego zaangażowania w problemy poruszane przez Trontiego i Murano (oraz wcześniej Gramsciego) – wyzysku, przemocy, oporu i kontrwładzy.

W tym kontekście należy podkreślić historyczną i polityczną genezę współczesnej włoskiej filozofii politycznej i jej zakorzenienie w powojennych konfliktach społecznych, które przetoczyły się przez Półwysep Apeniński. Italian Theory jest teorią starającą się w swoich pojęciach wyrazić i przepracować doświadczenia walk społecznych, które były reakcją na kryzys powojennego porządku społeczno-politycznego we Włoszech i szerzej – w większości krajów należących do ówczesnego kapitalistycznego centrum.

Jako taka radykalna filozofia polityczna rozwijana dzisiaj w Italii stanowi zatem reewaluację, przepracowanie i rozwinięcie dziedzictwa rewolucji społecznych lat 60. i 70., które często określa się ogólnie jako ruchy protestu roku 1968 [Vinen]. Samo dziedzictwo rewolucji 1968 roku jest niezwykle ambiwalentne [Wainwright]. Z jednej strony ukształtowała się wtedy kultura protestu i kontestacji, która na trwałe wyznaczyła stawki i horyzont myślenia o emancypacyjnej, czy też rewolucyjnej polityce: od ruchu wyzwolenia kobiet, przez radykalne oddolne organizacje robotnicze i studenckie aż po kampanie polityczne celujące w systemowe problemy, w tym poddające radykalnej krytyce kapitalizm jako formę ekonomiczną i państwo jako formę polityczną (oraz imperializm jako powiązanie tych dwóch form). Z drugiej jednak strony te same żądania emancypacji,

wolności i samookreślenia położyły fundamenty pod nową postać postfordystycznego, neoliberalnego kapitalizmu opartego na elastycznym zatrudnieniu, przedsiębiorczym indywidualizmie [Bröckling], nowej kulturze menedżerskiej [Boltanski and Chiapello] i demontażu organizacji pracowniczych, nie wspominając o kontrowersyjnych meandrach historii rewolucji seksualnej.

Rewizji ulega dzisiaj również teoria filozoficzna najsilniej kojarzona z buntem 1968 roku. Kwestionuje się także zasadność wizji oddolnej polityki opartej na samoorganizacji i horyzontalnych relacjach. Przedstawiciele i przedstawicielki różnych odłamów współczesnej włoskiej filozofii politycznej, zwłaszcza postoperaizmu, są w tym kontekście atakowani przez teoretyków i teoretyczki polityki lewicowej nawołujących do powrotu do partii jako najważniejszej formy organizacji politycznej [Dean]. Nie mogąc wejść tutaj w dyskusję z wieloma tymi zasadnymi krytykami, ograniczę się do zanotowania następującej uwagi: nawet uznanie osobistej winy wielu intelektualistów i intelektualistek tworzących w klimacie rewolucji 1968 roku czy też ostatecznej porażki autonomistycznych, oddolnych i horyzontalnych ruchów politycznych nie odbiera zasadności ani formułowanych przez nich haseł, żądań i diagnoz, ani toczonych przez nich walk, ani też wielokrotnie niezwykle owocnych eksperymentów z formami politycznej organizacji.

Nie moglibyśmy dzisiaj zrobić nic gorszego z dziedzictwem radykalnych ruchów lat 60. i 70., niż po prostu je odrzucić. Oddolne autonomiczne ruchy pojawiły się nie bez powodu i były odpowiedzią na konkretne konstelacje walk, funkcjonalność lub rozkład istniejących instytucji czy też przekształcenia, którym ulegały gospodarki i społeczeństwa powojennej Europy. Współczesną włoską filozofię polityczną należy moim zdaniem traktować jako próbę formułowania filozofii politycznej nie z jakiejś abstrakcyjnej, pozornie neutralnej pozycji, ale z perspektywy formułowanej wcześniej przez autonomiczne, radykalne ruchy społeczne (zarówno te z lat 60. i 70., jak i późniejsze). Nie chodzi o to, by traktować wspomniane tutaj teorie jako gotowe rozwiązania, strategie i odpowiedzi, lecz jako próby wyrażenia w języku zachodniej tradycji filozoficznej doświadczeń, które współkształtowały ostatnie pół wieku walk klasowych, konfliktów społecznych, transformacji gospodarczych i kryzysów politycznych.

Dzięki temu zakorzenieniu w doświadczeniach buntu i oporu społecznego okresu kryzysu powojennego kapitalizmu przemysłowego i państwa dobrobytu włoska teoria potrafiła formułować krytyczne analizy polityki i ekonomii, które wyprzedzały i refigurowały niektóre z dominujących dzisiaj teorii późnego kapitalizmu. Wśród teorii powstałych na gruncie Italian Theory, które wyprzedzały swoje czasy (a raczej do tych czasów doskonale pasowały, lecz wyprzedzały myśl krytyczną swoich czasów), można

by wymienić postoperaistyczną krytykę kapitalizmu doby „postfordyzmu”, która jako jedna z pierwszych łączyła powrót do lektury krytyki ekonomii politycznej Marksa z uznaniem społecznych i politycznych efektów masowości wyższego wykształcenia i nowej roli wiedzy w kapitalistycznym reżimie produkcji [Virno; Lazzarato], formułując narzędzia przydatne dla współczesnych krytycznych analiz szkolnictwa wyższego [Szadkowski]. Wspomniany już ekonomista Marazzi analizował przejście gospodarki USA w ramach dominacji globalnego Imperium na tryby „gospodarki wojennej” oraz globalnej wojny z terroryzmem, przewidując kryzys finansowy, który parę lat później opisał jako jeden z pierwszych marksistowskich ekonomistów [Marazzi]. Wywodząca się z postoperaistycznej krytyki teoria kapitalizmu kognitywnego, która zrodziła się w reakcji na kryzys dotychczas na przełomie wieków, sformułowała paradygmat analizy pracy kognitywnej i wytwarzania wartości w sieci znacząco wyprzedzający późniejsze analizy pracy cyfrowej czy kapitalizmu platformowego i stanowiący do dzisiaj ciekawe, w wielu aspektach alternatywne podejście do krytyki ekonomii politycznej internetu [Fumagalli]. Wierność autonomistycznej koncepcji polityki u Hardta i Negriego umożliwiła im oryginalną i innowacyjną analizę nowych ruchów protestu po kryzysie finansowym 2007–2008 [*Declaration*], a także późniejszych, dużo bardziej masowych ruchów społecznych w rodzaju Black Lives Matter [*Assembly*]. W końcu należy zaznaczyć, że zarówno wywodzące się z operaistycznego feminizmu teorie, między innymi Silvii Federici czy Alisy del Re, podkreślające rolę reprodukcji w analizach politycznych oraz ekonomiczno-politycznych, jak i włoska filozofia biopolityki, przede wszystkim w wersji zaproponowanej przez Esposito, podkreślają od lat konieczność umieszczenia życia w samym centrum zainteresowania filozofii i teorii politycznej. W dzisiejszych czasach kryzysu politycznego, ekonomicznego i ekologicznego życie jako przedmiot i kategoria analizy przywoływane jest przez coraz większą liczbę stanowisk teoretycznych i politycznych (choćażby tych związanych z teorią reprodukcji społecznej).

Wspólnym mianownikiem w zasadzie wszystkich koncepcji filozoficznych, politycznych i ekonomicznych formułowanych w ramach Italian Theory jest przyjęcie jakiejś koncepcji autonomii. U Agambena, pod wieloma względami najbardziej oryginalnego i radykalnego (ale przez to też ukazującego najwięcej ograniczeń swojej perspektywy) myśliciela, w ramach Italian Theory napotykamy na konsekwentną i bezkompromisową filozofię autonomii życia wobec prawa i języka. Hardt i Negri transformacje polityczne, społeczne i gospodarcze ujmują od strony autonomii konstytuującej władzy wielości wobec aparatów państwa i kapitału. Filozofia biopolityki Esposito zakłada autonomię życia wobec różnych „dyspozytywów” kształtujących indywidualne i kolektywne formy podmiotowości i projektuje dzięki

temu alternatywne procedury transindywidualności. Postoperaistyczny feminizm nieustannie podkreśla autonomię politycznej siły kobiet oraz autonomię reprodukcji społecznej wobec kapitalistycznego wyzysku nieopłacanych form pracy. Ale w teorii kapitalizmu kognitywnego zakłada się też autonomię form wartości na rynkach finansowych lub w cyfrowych obiegach informacji, a badacze i badaczki pracujący w tym paradygmacie rozwijają teorię o kryzysie prawa wartości opartej na pracy, twierdząc, że nowe formy niematerialnej, cyfrowej i biopolitycznej pracy z konieczności prowadzą do kryzysu przez niemożliwość ich efektywnego i skutecznego pomiaru oraz waloryzacji. Na najogólniejszym poziomie teoretycznym współczesna włoska filozofia polityczna wychodzi zatem od niemożliwości pełnego zapośredniczenia relacji społecznych: żadna ze społecznych instytucji, czy to rynek, prawo czy państwo, nie stanowią formy adekwatnej do efektywnego zarządzania bogactwem społecznych relacji oraz ich konfliktowym charakterem (zwłaszcza w późnym kapitalizmie). Prędzej czy później muszą popaść w kryzys, jeśli w ogóle nie funkcjonują na podstawie mechanizmów zarządzania kryzysem. Konflikty polityczne, formy pracy niematerialnej, wyzysk pracy kognitywnej, stan wyjątkowy, biopolityka wielości i tak dalej to różne koncepty wykorzystywane we współczesnej włoskiej filozofii politycznej w celu pokazania ogólnego kryzysu instytucjonalnych porządków społeczeństw późnego kapitalizmu. Italian Theory nie dąży do zaproponowania nowej wizji organizacji społecznej, prawnej, ekonomicznej i tak dalej, ale stara się konsekwentnie myśleć o kryzysie i z wnętrza kryzysu jako właściwego miejsca polityki.

Ta specyficzna postawa Italian Theory jest efektem przepracowania przez nią powojennej historii politycznej Italii z perspektywy radykalnych ruchów społecznych, których początki sięgają połowy lat 60. ubiegłego wieku. To wtedy właśnie we Włoszech zaczęła powoli wzbierać fala buntów i strajków robotniczych, skierowanych w równym stopniu przeciwko kapitalistycznym szefom, jak i związkom zawodowym oraz lewicowym partiom, które w znacznym stopniu zaangażowały się w powojenną odbudowę państwa włoskiego. Słynny „włoski cud”, nadzwyczajny wzrost gospodarczy w powojennej historii Półwyspu Apenińskiego, miał swój ciemny rewers w postaci olbrzymiego wyzysku mas robotniczych, zwłaszcza tych emigrujących z południa do uprzemysłowionej północy, a także zaangażowania Włoskiej Partii Komunistycznej (PCI), największej partii komunistycznej w kapitalistycznym świecie, w rozwój społeczny rozumiany jako ogólnonarodowy interes. PCI nie tylko wykluczała możliwość buntowania się przeciwko kapitalistycznemu rozwojowi, ale także wprowadzała do swojej ideologii konserwatywną wizję rodziny oraz roli kobiet w społeczeństwie [Righi 45-71]. W tym klimacie właśnie dysydenci z PCI oraz Włoskiej Partii Socjalistycznej zaczęły interesować

się formami organizacji i oporu wśród niewykwalifikowanych robotników, których masy pracowały w fabrykach w Turynie, Padwie, Wenecji, Mediolanie i innych miastach północy Włoch, a którzy nie byli zadolowani z wizji podporządkowania życia ogólnonarodowemu celowi społecznego i gospodarczego rozwoju. Z badań nad tym „robotnikiem masowym” narodził się właśnie włoski operaizm [Wright], którego jednym z naczelných hasel było przywrócenie walki klasowej jako najważniejszego pojęcia w teorii i praktyce politycznej. Słynny tekst Maria Trontiego *Lenin w Anglii* formułował to w kategoriach „rewolucji kopernikańskiej w marksizmie”, zgodnie z którą aktywność klasy robotniczej, a nie jakiegokolwiek prawa społecznego czy gospodarczego rozwoju, powinna wyznaczać perspektywę teoretyczną i polityczną [Tronti]. Podobne stanowisko przyjął później także operaistyczny feminizm, podkreślający autonomię i pierwotność walki kobiet [Dalla Costa and James].

Kryzys i konflikt – to pojęcia, które być może najlepiej charakteryzują teoretyczny i polityczny punkt wyjścia współczesnej włoskiej filozofii politycznej. Oba pojęcia zakorzenione są w dyskusjach lat 70. XX wieku toczonych między teoretykami wcześniej związanymi z operaizmem na temat kryzysu, dialektyki i „myśli negatywnej” [*Krisis; Books 1-50; Mandarin*]. Kryzys w ówczesnych dyskusjach oznaczał niemożliwość dialektycznego zniesienia. Wszelkie instytucjonalne struktury zapośredniczenia, wszelkie próby zarządzania gospodarką oraz mechanizmy stabilizujące napięcia społeczne nie były w stanie, zgodnie z ówczesnymi dyskusjami, zaferować porządku społecznego niepodatnego na kryzys. Dyskusje o kryzysie wyznaczały sposób, w jaki we Włoszech powojenna filozofia przeprowadzała krytykę dialektyki, nieodbiegającą swoją drogą czy to od debat w łonie niemieckiej teorii krytycznej, czy innowacji pojęciowych francuskiej filozofii. W przypadku dyskusji w Italii najważniejszym wnioskiem była i pozostała centralność konfliktu, który dla włoskich filozofów i filozofek, od Machiavellego po Negriego, Federici, Agambena czy Esposito, stanowi właściwą rzeczywistość relacji społecznych i politycznego doświadczenia.

Teza o centralności konfliktu jako specyficznej cesze Italian Theory znajduje się we wpływowej dla recepcji współczesnej włoskiej filozofii politycznej książce Roberta Esposito *Pensiero vivente. Origine e attualità della filosofia italiana* (Myśl żywa. Źródło i aktualność włoskiej filozofii). Esposito skupia się na szeregu charakterystycznych cech nowożytnej włoskiej filozofii, które decydują o specyfice także jej współczesnej postaci. Na cechy te wpływ miała przede wszystkim polityczna historia wpiętych krajów Italii, a następnie jednoczonego państwa włoskiego, ale także absolutnie wyjątkowe wydarzenie, jakim był włoski renesans i humanistyczna rewolucja. Czynniki te sprawiły, że włoska filozofia nie była nigdy ściśle związana z aparatem państwowym ani

z jakimkolwiek pojęciem „narodu” [*Living Thought 19-21*]. Włoski humanizm łączył myślicieli, naukowców, artystów i inżynierów z różnych państw włoskich i promieniował na całą Europę. Jednocześnie włoska myśl polityczna starała się sytuować politykę poza typowymi dla nowożytnej Europy strukturami państwa, co dawało jej wyjątkową pozycję na tle nowożytnej filozofii politycznej skupionej na powiązaniu terytorium i suwerenności. Ta deterytoralizująca tendencja całej tradycji włoskiej filozofii nabrała znaczenia w momencie upadku muru berlińskiego i nastania nowej fazy globalizacji. Dla włoskiej filozofii nie było to nowe doświadczenie – ona zawsze wykraczała poza horyzont nowożytnych i nowoczesnych struktur politycznych.

Oprócz tej specyficznej włoskiej „geofilozofii” [*Living Thought 12; Geofilosofia*] charakterystyczną cechą filozofii Italii jest jej związek ze źródłem, z korzeniami, które w przypadku włoskiej filozofii oznaczają ciągle związek z renesansem i z ideałami humanizmu. W przeciwieństwie do większości prądów nowożytnej filozofii europejskiej włoska filozofia nigdy nie podjęła zadania *zerwania ze źródłem*, zarówno w sensie historycznym, jak i ontologicznym, by oprócz myśli na niemożliwym do podważenia, pozaświatowym i pozahistorycznym fundamencie epistemologicznym. Z perspektywy metahistorycznofilozoficznej można to też ująć tak, że włoska filozofia nie przeszła nigdy żadnego zwrotu, ani podmiotowego, ani historycznego, ani językowego, gdyż realizowany przez nią paradygmat myślenia nie wymuszał podejmowania problemów, które prowadziłyby do formułowania owych „zwrotów”. Była to filozofia zawsze analizująca wzajemne powiązanie świata i podmiotu w ich wymiarze historycznym, język zaś traktowała jako jeden z elementów tego powiązania, jako element światowej natury wspólnot ludzkich. Być może należałoby wyróżnić *zwrot praktyczny*, zwrot charakteryzujący filozofię między innymi Labrioli, Gentilego i Gramsciego (a także do pewnego stopnia Crocego), która jako swoją naczelną kategorię obrała problem *praxis*. Niemniej „zwrot” ten dalej zanurzał filozofujący podmiot w świecie, w którym praktyka była realizowana – z jednym wyjątkiem właśnie w postaci koncepcji Gentilego. Współczesna włoska filozofia w pełni zanurzona jest w tej tradycji, którą Remo Bodei podsumował za pomocą ciekawego pojęcia „nieczystego rozumu” [Bodei] – rozumu filozoficznego, który pozostaje otwarty na dziejące się w świecie dyskusje i rządzące nim relacje władzy, który nie abstrahuje od nich i nie stara się zająć transcendentnej wobec nich pozycji.

To sięganie do historycznego źródła rzadko przybiera we włoskiej filozofii postać konserwatywną. Ta wyjątkowość sposobu, w jaki współczesna włoska filozofia polityczna sięga do tradycji, wynika, po pierwsze, ze specyfiki tego źródła, a więc deterytoralizującego i uniwersalistycznego charakteru renesansowego humanizmu otwartego od samego

swojego początku na swoje „zewnątrze” [*Da fuori*]. Po drugie jednak, bierze się też ze specyfiki tego, jak w przypadku włoskiej filozofii wygląda sam akt „sięgania”. Jak podkreśla Esposito, nawet w przypadku najważniejszego przykładu historycyzmu we włoskiej tradycji filozoficznej, mianowicie myśli Benedetto Crocego, sięganie do historii nie przybierało postaci uhistoryczniania wszystkich aspektów rzeczywistości, lecz tworzenia figury *aktualności tego, co źródłowe* [*Living Thought* 23]. To jednak, co decyduje o specyficy tej figury w przypadku włoskiej filozofii, także tej współczesnej, to *niehistoryczny charakter tego źródła*. Esposito uważa to za najważniejszą cechę włoskiej filozofii w ogóle: „powrót do zasad”, o którym pisał Machiavelli, pierwotna wspólnota Vico, a także rozważania XVIII-wiecznego rewolucjonisty Vincenza Cuoco, który różnice kulturowe i społeczne między narodami chciał wyjaśniać poprzez geograficzne różnice między zamieszkiwanymi przez nie terytoriami, były filozoficznymi gestami czynionymi przez myślicieli zanurzonych w żywiole historii, którzy w celu wyjaśnienia tej historii, a przede wszystkim *aktualnej sytuacji historycznej*, sięgali do niehistorycznego źródła historycznych relacji [*Living Thought* 25].

W jakim celu to robili? Na pewno konserwatywny rewolucjonizm nie cechuje współczesnej włoskiej filozofii politycznej i rzadko w ogóle cechował włoską kulturę filozoficzno-polityczną. Kryterium decydującym jest bowiem właśnie to, czy do niehistorycznego źródła sięga się w celu zażegnania konfliktu, czy wręcz na odwrót – do źródła sięga się po to, by konflikt ożywić i nadać mu produktywną postać. Włoska filozofia dążyła do tego drugiego, co Esposito nazywa *immanentyzacją konfliktu*: tworzeniem takiej koncepcji społeczeństwa, która nie wykluczałaby konfliktu politycznego, tylko zakładała konflikt ożywiający i wzmacniający to społeczeństwo. A najlepszym sposobem, by to zrobić, jest sięganie do niehistorycznego źródła tego konfliktu, do zasady decydującej o tym, że u źródeł relacji społecznych leży antagonizm. Źródło antagonizmu i konfliktu jest właśnie tym niehistorycznym źródłem historii.

Jaka wizja podmiotowości wynika z takiego ujęcia związku między polityką, życiem i historią? Z pewnością nie jest to podmiotowość odseparowana od świata i konfliktów, ale nie jest to też podmiotowość całkowicie zanurzona w historii. W tym drugim przypadku bowiem nie byłaby ona w stanie nabrać dystansu do swojego świata i sprzeciwić się panującym w nim stosunkom. Nie posiada ona żadnej transhistorycznej tożsamości i zanurzona jest całkowicie w świecie – zarówno w tym historycznym, jak i w tym zazwyczaj przesłoniętym panującymi stosunkami społecznymi, który trwa pod powierzchnią historii i ujawnia się w postaci konfliktu. „Uświatowienie” (*mondanizzazione*) podmiotu stanowi według Esposito ostatnią z kluczowych cech włoskiej filozofii i jest najważniejszym efektem zasady powrotu do niehistorycznego źródła. Podmiot jest całkowicie zanurzony w świecie, jest wyłącznie swoim byciem-w-świecie, ale nie oznacza to, że jest całkowicie determinowany obecną postacią tego świata.

Uznanie konfliktu i kryzysu jako centralnych pojęć filozofii politycznej i jako nieusuwalnej rzeczywistości społecznych relacji czyni współczesną włoską filozofię polityczną czy też Italian Theory potencjalnie wartościową perspektywą do analizowania naszej pogrążonej w kryzysie rzeczywistości. Zanim zaczniemy projektować nową wizję przyszłości, wolną od bolączek obecnej postaci świata, upewnijmy się, że jesteśmy w stanie myśleć w sposób, który nie redukuje form politycznych konfliktów i często niedostrzeganych walk o lepsze życie do założonej z góry wizji polityki, gospodarki czy nawet etyki. Dzięki swojemu zakorzenieniu w zaciekłych i teoretycznie płodnych walkach społecznych we Włoszech współczesna włoska filozofia polityczna jest w stanie zaferować pewne rozwiązania conceptualne czy chociażby produktywną dekonstrukcję pojęć odziedziczonych z zachodniej tradycji, które umożliwiają myślenie konfliktu i kryzysu jako fenomenów samych w sobie, jako właściwej domeny polityki¹.

1 Za inspirację do napisania tego tekstu oraz pracę redakcyjną nad jego pierwszymi wersjami składam podziękowania Barbarze Brzezickiej.

Lista prac cytowanych

Bodei, Remo. *Il noi diviso. Ethos e idee dell'Italia repubblicana*. Einaudi, 1998.

Boltanski, Luc, and Ève Chiapello. *The New Spirit of Capitalism*. Translated by Gregory Elliott, Verso, 2005.

Bröckling, Ulrich. *Das unternehmerische Selbst: Soziologie einer Subjektivierungsform*. Suhrkamp, 2007.

Cacciari, Massimo. *Geofilosofia dell'Europa*. Adelphi, 1994.

---. *Krisis. Saggio sulla crisi del pensiero negativo da Nietzsche a Wittgenstein*. Feltrinelli, 1976.

Cusset, François. *French Theory: How Foucault, Derrida, Deleuze, & Co. Transformed the Intellectual Life of the United States*. Translated by Jeff Fort, University of Minnesota Press, 2008.

Dalla Costa, Mariarosa, and Selma James. *The Power of Women and the Subversion of the Community*. Falling Wall Press, 1975.

Dean, Jodi. *Crowds and Party*. Verso, 2016.

Esposito, Roberto. *Da fuori. Una filosofia per l'Europa*. Einaudi, 2016.

---. "German Philosophy, French Theory, Italian Thought". *Differenze italiane: Politica e filosofia: mappe e sconfinamenti*, edited by Dario Gentili and Elettra Stimilli, Derive Approdi, 2015, pp. 9-20.

---. *Living Thought: The Origins and Actuality of Italian Philosophy*. Translated by Zakiya Hanafi, Stanford University Press, 2012.

Federici, Silvia. *Revolution at Point Zero: Housework, Reproduction, and Feminist Struggles*. PM Press, 2012.

Fumagalli, Andrea, et al. *Cognitive Capitalism, Welfare and Labour. The Commonfare Hypothesis*, Routledge, 2019.

Gentili, Dario, et al., editors. *Italian Critical Thought: Genealogies and Categories*. Rowman & Littlefield, 2018.

Hardt, Michael, and Antonio Negri. *Assembly*. Oxford University Press, 2017.

---. *Declaration*. Argo Navis, 2012.

Hardt, Michael, et al., editors. *Radical Thought in Italy: A Potential Politics*. University of Minnesota Press, 1996.

Lazzarato, Maurizio. "Praca niematerialna". Translated by Łukasz Biskupski. *Robotnicy opuszczają miejsca pracy*. edited by Joanna Sokółowska. Muzeum Sztuki, 2010, pp. 79-99.

Mandarini, Matteo. "Beyond Nihilism: Notes Towards a Critique of Left-Heideggerianism in Italian Philosophy of the 1970s". *The Italian Difference: Between Nihilism and Biopolitics*, edited by Lorenzo Chiesa, and Alberto Toscano, re.press, 2009.

Marazzi, Christian. *The Violence of Financial Capitalism*. Translated by Kristina Lebedeva, and Jason Francis McGimsey, Semiotext(e), 2011.

Minca, Claudio. "Italian Studies, Italian Theory and the politics of trans-lation". *Environment and Planning D: Society and Space*, vol. 34, no. 5, 2016, pp. 822-829.

Negri, Antonio. *Books for Burning: Between Civil War and Democracy in 1970s Italy*. Translated by Arianna Bove, et al., Verso, 2005.

---. *La differenza italiana*. nottetempo, 2005.

Pasquinelli, Matteo. "Tak zwana Italian Theory i rewolta żywej wiedzy". *Ha!art*, 2011, <http://ha.art.pl/prezentacje/39-edufactory/1769-matteo-pasquinelli-tak-zwana-italian-theory-i-rewolta-ywej-wiedzy.html>

Righi, Andrea. *Biopolitics and Social Change in Italy*. Palgrave Macmillan, 2011.

Szadkowski, Krystian. *Uniwersytet jako dobro wspólne: podstawy krytycznych badań nad szkolnictwem wyższym*. Wydawnictwo Naukowe PWN, 2015.

Tronti, Mario. "Lenin w Anglii". Translated by Mikołaj Ratajczak, *Praktyka Teoretyczna*, no. 2, 2016, pp. 183-193.

Vinen, Richard. *1968: Radical Protests and Its Enemies*. Harper, 2018.

Virno, Paolo. "Quelques notes à propos du »general intellect«". Translated by Gisèle Donnard, *Futur Antérieur*, no. 10, 1992, pp. 45-53.

Wainwright Hilary. "'Beneath the Pavements, the Beach' – or the Whirlpool? Lessons of 1968 for building counter-power today". *State of Power 2018 Edition*, edited by Nick Buxton, and Deborah Eade, Transnational Institute, 2018, pp. 13-32.

Wright, Steve. *Storming Heaven: Class Composition and Struggle in Italian Autonomist Marxism*. Pluto Press, 2002.

Abstract

Crisis and conflict: on the genesis of Italian Theory

Mikołaj Ratajczak

Contemporary Italian political philosophy is one of the most frequently commented and cited modern philosophical trends. Often reduced to just another form of "theory" originating in continental Europe, it also functions in the global academia as Italian Theory, which immediately situates it in the context of the Anglo-Saxon reception of poststructuralist French philosophy (French Theory). Italian Theory is more than just another set of philosophical commentaries on the European philosophical tradition. Derived from the period of intense social struggles of the so-called Years of Lead in Italy, contemporary Italian political philosophy consciously adopts the perspective of

analyzing politics, according to which the actual reality of political experience is conflict and crisis. The text traces the roots of this thought in the history of radical Italian social movements. The aim is to propose a coherent reading of Italian Theory, rooted in the social and political context of both its genesis and its current functioning in the global academia.

keywords: contemporary Italian political philosophy, Italian Theory, post-operaism, Years of Lead, conflict, crisis